

QARAQALPAQ KLASSIKALÍQ ÁDEBIYATÍNDÁ FAUNALÍQ OBRAZLARDÍN JASALÍWÍ

Arziev Sharapatdin Abdiraxmanovich – *filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktori*

sharapatarziev@gmail.com

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti

СОЗДАНИЕ ОБРАЗОВ ФАУНЫ В КАРАКАЛПАКСКОЙ КЛАССИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Арзыев Шарапатдин Абдирахманович – *доктор философии по филологическим наукам*

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза

THE CREATION OF FAUNA IMAGES IN KARAKALPAK CLASSICAL LITERATURE

Arziev Sharapatdin Abdirakhmanovich – *Doctor of Philosophy in Philological Sciences*

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

Tayanch so‘zlar: she‘riyat, obraz, adabiyot, poetika, ramz.

Rezyume. Maqolada XIX asr qoraqalpoq klassik adabiyotining yirik namoyondalari Kunxo‘ja, Ajiniyoz, Berdaq va O‘tash shoirlarning ijodida qushlar obrazining yaratilish xususiyati, ularning asarlarning g‘oyaviy-tematik yo‘nalishlariga ta‘siri masalasi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan.

Ключевые слова: поэзия, образ, литература, поэтика, символ

Резюме. В статье с научно-теоретической точки зрения анализируются особенности создания образа птиц в творчестве видных представителей каракалпакской классической литературы XIX века – Кунходжи, Ажинияза, Бердаха и Утеша, а также их влияние на идейно-тематическую направленность произведений.

Key words: poetry, image, literature, poetic, symbol

Summary. The article analyzes, from a scientific and theoretical perspective, the characteristics of creating the image of birds in the works of prominent representatives of 19th-century Karakalpak classical literature – Kunhoja, Ajiniyaz, Berdakh, and Utesh – as well as their influence on the ideological and thematic direction of the works.

Kirisiw. Poeziyada burıngı ádebiy jollarǵa, dástúrlerge sadıqlıq, olardı basshılıqqa alıw úrdis bolǵan XIX ásir klassikalıq ádebiyatı da janrlıq túrlerińler, jańa ideyalar, mazmunlı dóretpeler menen tariyxta qaldı. Sonday-aq, bul dáwir ádebiyatı obraz jasawdın jańa usılların payda etiwı, romantizimnen realizimge jaqın dóretilgen shıǵarmaları menen de belgili boldı.

XIX ásir qaraqalpaq klassikalıq ádebiyatınıń kórnekli wákilleri Kúnxoja, Ájiniyaz, Berdaq hám Ótash shayırlar óz shıǵarmalarında xalqımızdın sol dáwirlerdegi social-jámiyetlik turmısın sáwlelendiriwshi, didaktikalıq, filosofiyalıq hám muhabbat temasındaǵı qosıqları menen jazba ádebiyatımızdı tolıq qalıplestirdi.

Shayırlar ózleriniń poeziyalıq dóretpelerinde kórkem obraz jaratıwdın sheberligin de asırdı. Ásirese obraz jasaw usıllarında quslar obrazı aldınǵı dáwirge salıstırǵanda bir qansha jetiskenligin kóremiz. Kúnxoja, Ájiniyaz hám Berdaq shayırlardıń qosıqlarında quslar obrazı allegoriyalıq hám simvolıq sıpatta kóp qollanılǵan. Biraq, bul shayırlardıń dóretiwshilik stiliniń ózinshelik belgilerine baylanıslı obraz jaratıwdın usılları bir-birinen pariqladı.

Ádebiyatlar analizi. Shayır bul qosıqlarda «simvollar tiline úlken itibar berip, ózi jasap otırǵan shárayat, ózi sezip turǵan haqıyqatlıqqa obrazlı qatnas jasawǵa, obrazlı pikirlewge umıtladı» [1:98-104].

Ájiniyaz poeziyasında mistikalıq mazmun menen birgelikte onıń dúnyalıq tamırları tereńlesip, sufiylik táliymatınıń tási de ayqın kórinedi. Tuwrı, qaraqalpaq ádebiyattanıw iliminde gárezsizlik dáwirine shekem Ájiniyazdın dóretiwshiliginde kóplegen qosıqlar ádebiyat tariyxın úyreniwshi alımlar tárepinen bir tárepleme, dúnyalıq táliymatlar sıpatında analiz etilip kelindi [2]. Al, házirgi kúnge kelip shayır poeziyasınıń

ayrım tárepleri diniy kózqaraslarda, sufiylik táliymatınıń tásirinde jazılǵanlıǵı tuwrı talqıyn etilmekte. Bul haqqında f.i.d prof. Q.Járimbetovtıń ilimiy pikirleri diqqatqa ılayıq.

«Berdaq xalıq awızeki dóretpelerinen paydalanıwdı, óz poeziyasınıń kórkemligin kúsheytiw ushın emes, mazmunlıq táreplerin dúziwde de ayırıqsha kewil awdarǵan» – dep jazadı filologiya ilimleriniń kandidati J.Nizamatdinov óz maqalasında [3:31].

Talqılaw hám nátiyjeler. Qaraqalpaq rialistik ádebiyatınıń tiykarın salıwshı Kúnxoja Ibrayım ulı dóretiwshiliginde tiykarǵı orındı xalıqtıń socialıq turmısın jırlaw máselesi iyeleydi. Sol sebepli de qosıqlarında quslar obrazı kóbirek allegoriyalıq tárizde astarlı mánige iye bolıp keledi. Máselen onıń «Jaw torǵay» qosıǵı ózi jasaǵan dáwrдің qıyınshılıǵın súwretlewshi mazmunǵa iye.

Negizinde qosıq bir tárepten jaw torǵayǵa arnalıp jazılǵanday kóringenı menen onıń tiykarǵı mánisi hesh qanday qıyınshılıq kórmey xalıqtı ezgen sútxorlardı tımsallap kórsetedi. «Hár júwerige bir shımshıq» degen giperbolizaciyalıq qatarlar arqalı miynetkesh xalıqtıń zúraátine awız salıwshı eziwshi qatlam wákillerin tilge aladı. Olar hesh qanday miynet etpesten, egin pisken waqıtları diyqanlardıń ırısına sherik bolǵısı keledi.

Qosıq jámi jeti shuwmaqтан ibarat bolıp onıń hár bir betinde «jaw torǵay»dıń nápsiawlıǵı tilge alınadı.

Barınan juda bolǵan lirikalıq qaharmanıń arziw-halı usı bir kishkene qus obrazı arqalı ashıp beriledi. Qosıqtıń túp negizgi mazmunı úlken jámiyetlik teńsizlikti súwretleydi. Shayırdıń «Azıwlı» qosıǵı da ideyalıq jaqtan joqarıdaǵı qosıqqa saykes keledi. Bul qosıqta da haywan obrazın tımsalıy mánide qollana otırıp xalıq turmısınıń ayanıshlı kartinaların súwretlep beredi.

«Ushqan qus» qosıǵında bolsa shayır alǵır qus obrazına erkinlik, azatlıq sıyaqlı úlken insaniylik máselelerdi júklew arqalı jaqtı kúnlerge umıtıwshı xalıqtıń simvolın jaratadı.

Demek Kúnxoja Ibrayım ulı dóretiliwshiliginiń negizi ideyaları tereń gumanizm, insaniylik princpleri, sol dáwir jámiyetlik dúziminiń kelbeti kórkem obrazlı usıllar tiykarında jarıqqa shıǵadı.

Kórkem ádebiyattı jámiyetlik turmıstan ajıratıp alıp qarawǵa bolmaytuǵınlıǵı bizge belgili. Sol sebepli de Kúnxojanıń hár bir poeziyalıq dóretpesi xalıq turmısın sáwlelendiriwshi sıpatqa iye qunlı dóretpeler dep bahalawǵa turarlıq.

Óz dáwirinde úlken bilimge iye bolǵan, qaraqalpaq ádebiyatın Shıǵıs klassikalıq ádebiyatı úlgeri menen bayıtqan Ájiniyaz Qosıbay ulı dóretiliwshiligi ádebiyat tariyxında belgili orınǵa iye. Shayır dóretiliwshiligi kórkemligi, janrlıq túrleri menen basqa kórkem sóz iyelerinen ajralıp turadı.

Biz de Ájiniyaz poeziyasında quslar obrazın jasaw ózgesheligin analizlewde ádebiyattanıw iliminiń jańasha kózqarasların bassılıqqa alamız.

Ájiniyaz óz dáwiriniń belgili ilim dárgayları bolǵan Sherǵazı xan, Qutlımurat inaq medireselerinde tálim alǵanlıǵı ushın da kúshli diniy hám dúnyalıq sawatqa iye, Shıǵıstıń belgili danışpan shayırlarınıń, suwfiyeleriniń dóretpeleri menen tanıs bolǵan. Sonıń ushın da shayır poeziyasınıń kópshiliginiń ishki mánisi haq (quda) ishıqsın beriw ideyası menen baylanıslı. Sebebi, sufiylik poeziyanıń baslı ideyası da haq diydarına ashıq bolıw. Sol arqalı kámil insan dárejesine erisiw. Shayırdıń kópshilik qosıqlarında quslar obrazı tımsalıy hám simvolıq obraz jasaw usıllarında jasaladı.

Shayırdıń «Dáwrın bolmadı» qosıǵı bastan aqırına allegoriyalıq obrazlardan ibarat.

Sánemler qolında tilla saz edim,

Háwijge keltirer janan bolmadı,

Tuǵımda talpınǵan alǵır baz edim,

Qálpe-sayadlarım mamam bolmadı, [4:38].

Bul qatarlardaǵı «*alǵır baz*», «*qálpe-sayad*», obrazları tımsalıy mánide bolıp, onıń ishki mánisi sufiylik tálimatına baǵdarlangan. «Alǵır baz»- alǵır qus, haqqa umılǵan sufiy obrazı bolsa, «qálpe-sayad» ańshı qustı úyretiwshı, qosıqta kámil pir obrazın beredi.

«Quba qush» qosıǵınıń mazmunın da tuwrı mánide túsinssek, qolınan ańshı qusın ushırıp alǵan ańshı obrazınıń arızı-halı bayan etilgen. Al, onı tereńrek mánide alıp qarasaq shıǵarma tolıǵı menen tımsalıy mánige iye. Bunda ańshı haq jolına túsken sufiy. Onda alǵır qusınıń-piriniń ornın joqlaw, qıynalıw, azaplanıwın shayır sheberlik penen súwretlep beredi.

Qosıq negizinde obraz jasawdıń allegoriyalıq usılı arqalı tasawıf (sufizm) tálimatınıń bir táreplerin beredi. Ondaǵı *órdek*, *ǵaz*, *suńqar*, *zaǵ* (*ǵarǵa*) obrazları shıǵarma mazmunın kórkem boyawlar menen tásirli beriw ushın qollanılǵan.

Ájiniyaz shayır óz shıǵarmalarında quslar obrazın simvolikalıq usıl da isletken.

Bul obrazlar ózleriniń tiykarı zatlıq mánilerinen awısıp, basqa belgili bir túsiniqlerdi ańlatadı. Bunda ásirese «*búlbil*», hám «*gúl*» obrazların jiyi ushratamız.

Birinshi misalda búlbil shayırdıń simvolı, oǵan erkin zaman, ılayıqlı turmıs, baxıt kerekligi aytıladı. Keyingi

misalda gúl obrazı arqalı adamnıń ómirin yamasa janın, al búlbil obrazı arqalı adamnıń tánin yaki materiallıq deneni túsiniwge boladı [5:36-37].

Shayırdıń «Aǵalar bir qus qashırdım» qosıǵı da simvolıq usıl da dóretilgen bolıp, lirikalıq qaharman, yaǵnıy shayır óz ilham perisin belgisiz ańshı qus obrazında dóretdi.

Ájiniyazdıń yumor-satiralıq qosıqlarında da quslar obrazı shıǵarma mazmunına say qollanılǵan. «Ala qus» qosıǵı belgili bir qızıqlı waqıyalarǵa baylanıslı yumorlıq usıl da dóretilgen. Onda ala qustıń háreketleri, adamlarǵa hám haywanatlarǵa keltiriletuǵın zıyanı haqqında aytıladı. Biz belgili ilimpaz Q.Orazımbetovtıń «...qálegen kórkem shıǵarmadan awıspalı mazmun izley beriw de durıs emestey» [6:29] degen pikirlerin esapqa alsaq «Ala qus» qosıǵınıń da bayanlanıwı, obrazlar sistemasın tuwrı mánide qabıllaǵanımız jón. Sebebi, qosıq mazmunı yumorlıq spatqa iye bolǵanlıǵı ushın da onda waqıya-hádiyseler, ayırım insanlardıń atları anıq keltirilgen.

Xorezm oypatında jasawshı xalıqlar tariyxındaǵı iri waqıyalardıń biri bolǵan 1858-1859-jıllardaǵı Qońırat kóterilisi hám usınıń menen qabatlasa júz bergin «Bozataw» waqıyası. Bul waqıyalar Ájiniyazdıń ómir táǵdirinde, shayırlıq jolında úlken burılıs jasadı. Xalıq qayǵısı Ájiniyazdıń ataqlı «Bozataw» shıǵarmasın júzege keltirdi.

Elden, jerden, «kózi kunqarıdan» ayrılıp at aldına túsken xalıqtıń qayǵı-muńın sonshellı tereń lirizim menen súwretlewshı bul shıǵarma haqqında akademik M.Nurmuxamedov: «Ájiniyaz óziniń hámmege málim bolǵan «Bozataw» poemasında 1858-1859-jıllardaǵı Xiywa xanlıǵına qarsı eń úlken kóterilisti basıwdaǵı jawızlıq hám zorlıqtıń, xalıqtıń posıwın, kóterilisshtilerdi qullıqqa hám tutqınǵa alıw, sonday-aq tuwıp ósken eldi taslap keter aldındaǵı waqıya súwretlenedi,» - dep jazǵan edi [7:270].

Poema jawgershilikten keyin Ájiniyaz shayırdıń tuwılǵan mákanı menen xoshlasıwınan baslanadı. Men jerimnen ayrılısam sen elińnen, xalqıńnan ayrıldıń, sonlıqtan ekewimizde kóz jaslarımızdı tógip xoshlasamız deydi shayır «Bozataw»ǵa múrajat etip.

Ájiniyaz shayır poemanı dóretilwde Shıǵıs xalıqlarınıń poeziyasına tán bolǵan filosofiyalıq, didaktikalıq usılların ornın jerlerinde paydalanıp otırǵan.

Eger de Bozataw xalqınıń hámmesi derlik posıp yamasa tutqınǵa túspegenligin esapqa alsaq, («Bozataw» waqıyasında satqınlardıń da qolı bar, sol jerde jasaytuǵın-aq birewler dushpanlarǵa dárwazanı ashıp bergin) onda shayırdıń «*búlbil ushtı zaǵ qaldı*» dew arqalı ne aytpaqshı bolıp atırǵanlıǵın anıqlaw onsha qıyın emes. «Bozataw»dan ushıp ketken búlbiller tuwǵan jeri, eli-xalqı ushın ayanbay gúres júrgizgen azamat erler.

Eń aldı menen solar at aldına tústi. Olardıń bala-shaǵalarına deyin túrli ellerge satıp jiberildi. Al, óz Watanın satqan satqınlar ǵarǵalarday bolıp (zaǵ) sol jerde qaldı. Bunı shayır tereń astarlı mánide metaforalıq usıl menen jetkizip otır.

Berdaq Ǵarǵabay ulı shıǵarmalarında quslar obrazınıń kórkem obraz sıpatında qollanıwı ózgesheligine itibar qaratsaq, ondaǵı quslar mistikalıq obraz sıpatında emes, al real turmıslıq obrazlardı astarlı

mánide kórsetiwshi obrazlar túrinde kórinedi. Shayır ózi jasap turǵan dáwirge kóz qarasın, zaman teńsizligin kóbinese tımsalıy mánide kórsetken:

Kúnler óter árman menen,
Júǵın keter kárwan menen,
Atı *búlbil* bolǵan menen,
Torǵayday dáwranı bolmas [8:29].

Bunda búlbil shayırdın simvolı. Ol jariq kúnlerdi árman etedi, erkin sayraw ushın mákan izleydi. Máselen, shayırdın usı «Búlbil», qosıǵının ózinde úlken jámiyetlik-siyasiy jaǵdaylar, dáwir qıyınshılıqları, sóz sheberiniń xalıqtıń azatlıq hám erkinlikke umıtılıw ideyaların ilgeri súredi.

Bul mısallardıń bárshesinde derlik shayırdın ishki sezimlerin ashıq ayta almay, «qarańǵı qaplaǵan qayǵı zamanda» jasap, ádalatsız izlegen lirikalıq qaharmannıń tolǵanı obrazlı usılda beriledi.

Shayırdın yumor-satiralıq usılda dóretilgen «Qus» qosıǵı biz joqarıda mısıl keltirgen Ájiniyazdın «Ala qus» qosıǵına mazmunı jaǵınan jaqın keledi. Bul qosıqta da shayır ańshı qus obrazı arqalı geypara el basqarıwshılardıń is-háreketlerin áshkaralaydı. Bunda obraz jasawdın awıspalı usılları qollanılsa da obrazdı detallastırıw arqalı óz ideyasın júzege shıǵaradı.

Lirikalıq qaharmannıń kewil keshirmelerin tábiyattıń zańlı qubılısları arqalı súwretlew, máwsimler almasıwı, ósimlikler, haywanatlar hám quslar dúnyasındaǵı ózgeshelik belgiler arqalı óz zamanınıń turmıslıq obrazların jasaw Berdaq shayırdıń dóretiliwshilik stiliniń negizi sanaladı. Bunday usıl onıń «Búlbil», «Pana ber», «Bolǵan emes», «Jaz keler me?», «Zamanda», «Kórindi», «Izler edim», «Aqıbet», «Bolmadı» hám t.b qosıqlarında kúta orınlı beriledi.

Berdag Ğarǵabay ulı óziniń xalıqshıl demokratiyalıq ideyalar menen suwǵarılǵan shıǵarmaların tematikasınıń keńligi, formasınıń sulıwlıǵı jaǵınan óz zamanındaǵı shayırlardıń arasında oǵada salmaqlı orın iyeledi.

Berdag lirikalarında folklorlıq dástúrlardıń qollanıw ózgesheliklerine itibar berip qaraǵanımda shayırdıń ózine deyingi awızeki ádebiyat úlgiyin ózlestirip, olardı mazmun hám forma jaǵınan bayıtıp qollanıw múmkinshiligine iye bolǵanın kóremiz.

Shayırdın «Bolǵan emes» qosıǵında kórkem súwretlew quralları folklorlıq shıǵarmalar úlgisinde sheberlik penen qollanılgan. Bul metaforalar jámiyetlik dúzimdi, ádalatsız zamandı, xalıqtıń awır turmısın, tariyxıy shárayattı tásirli jetkerip beriwde úlken áhmiyetke iye: «*Búlbil boldım, sayramadım*», «*Tawdan ushqan búrkit boldım*», «*Tobınan qalǵan ǵaz boldım*», «*Qarshıǵa boldım, qorıqtım*», «*Dán joq jerde torǵay boldım*» sıyaqlı qatarlarda qus atları metaforalıq súwretlew xızmetin atqarıp tur. Bul usıl xalıq poeziyasında da ónimli qollanıladı. Mısalı dástanlarda «*Ushırdım suńqar qusımdı*», «*Ayırılǵan kóllerde jalǵız sonaman*», «*Aq suńqar ósken qıyada*» hám t.b degen metaforalar ushırasadı.

Dóretiliwshilik stil kórkem shıǵarmanıń avtorınıń individuallıǵın belgilep beriwshi kórkem usıllardıń biri. Berdaq shayırdın dóretiliwshiliginiń stillik jaqtan ayırmashılıǵı, onıń barlıq dóretpeleriniń tiykarǵı ideyalıq-kórkemlik ózgeshelikleriniń jıyındıǵı, yaǵnıy onıń dúnyaǵa kózqarasın hám shıǵarmaların mazmunın

belgileytuǵın tiykarǵı ideyalar, súwretleytuǵın xarakterleri, lirikalıq súwretlew quralları menen til ózgesheliklerinen ibarat. Demek, shayırdıń dóretiliwshiliginiń stili belgili dárejede onıń filosofıyalıq lirikaları menen baylanıslı. Sebebi, Berdaq óz lirikalarında filosofıyalıq oylardı beriwdiń, ápiwayı xalıqlıq til menen jetistiriwdiń usılların taba bilgen. Bul onıń dúnyaǵa kózqarası, turmısta súwretlew metodı, ol ómir súrgen zamandaǵı jámiyetlik-tariyxıy jaǵdaylarǵa baylanıslı dóretpeleriniń mazmunınan da, formasınan da kórinip turadı. Usı jaǵınan Berdaqnıń dóretiliwshilik stilin belgilewde, anıqlawda onıń filosofıyalıq lirikalarınıń áhmiyeti ayrıqsha orındı tutadı.

Berdagın didaktikası tereń filosofıyalıq mánige qurılǵan bolıp, adamnıń ishki sezimin sırtqı ortalıq penen jámiyettiń rawajlanıwına sáykes keletuǵına tireledi. Ishki sezim, oy, aqıl-parasat penen is etiwshilerdi quwatlap, tek óz mápi ushın júrgenlerdiń unamsız qásiyetlerine qarsı gúreske atlanadı.

Berdag shayırdın filosofıyalıq oy-pikirleri jámiyettiń haqıyqı kórinisin ashıp beriw arqalı da sáwlelenedi. Bul jaǵdayda da shayırdıń tereń obrazlılıqqa kúta áhmiyet qaratadı da, janlı tábiyat obrazların beriw arqalı pikir ele de tereńlestirip, kórkem boyawlar menen jetkerip beredi.

Shayırdın awır sociallıq jaǵdaylardı óz kózi menen kórip, óz basınan keshirgen, olardan sociallıq-filosofıyalıq, etikalıq juwmaqlar shıǵaradı. Demek, sociallıq motivler de Berdaqnıń filosofıyalıq lirikalarınıń baslı ideyalarınan biri boldı.

Lekin, Berdaq dóretiliwshiligin izertlewlerde de onıń ayırım shıǵarmaların ilimiy analizlewde bir tárepleme baha beriw, qosıqlarınıń ishki mazmunındaǵı negizgi mánige jeterli itibar qaratpastan, onı tuwrı halında qabil etiw halatları ushırasadı. Mısalı ádebiyatshı A.Pirnazarov óz miynetinde shayırdın «Jaz keler me?» qosıǵındaǵı dóretiliwshilik usılına baha beriwde qosıqtı máwsimlerdiń almasıwın ańlatatuǵın, qıs penen jazdıń arasındaǵı parıqtı kórsetip beretuǵın shıǵarma qatarında talıqlaydı [9:16-17]. Biraq onıń mazmunına tereń názer taslasaq, shıǵarma máwsimler haqqında emes, al tábiyat qubılısların astarlı mánide, obrazlı túrde bere otırıp shayırdıń zamanlasların ayanıshlı ahwalın sáwlelendiren. Bul shayırdın ózine tán sheberligi. Al, tábiyat hádiyselerin, ondaǵı tirishilik nızamların qurǵaq, ápiwayı bayanlaw poeziyanı atqaratuǵın wazıypalarına kirmeydi.

Ótesh Alshınbay ulı da XIX ásirdegi qaraqalpaq klassik shayırları qatarında óz dáwiriniń oǵada sawatlı, bilimdan adamlarınıń biri bolǵan. Shıǵıs xalıqlarınıń sóz marjanların tereń qızıǵıwshılıq penen úyrenen, óz zamanlasların shıǵarmaların oqıǵan hám tereń bahalap bilgen dóretiliwshi. Onıń bir qatar shıǵarmaları saylandı toplamlarında, sabaqlıqlar arqalı kópshilik kitap oqıwshıları tanıs. Biraq, usı toplamlar yaqı sabaqlıqlarǵa engizilmegen, ilimpaz X.Xamidov tárepinen 1991-jılı Óz IAQ bóliminiń «Xabarshı» jurnalında járiyalanǵan «Fariy qız» (1961-jılı jazıp alınǵan) qosıǵında obraz jasawdın Shıǵıs klassikalıq ádebiyatı úlgisinde jazılǵanına itibar bersek, shayırdın óz zamanında ádewir dárejede sawatqa iye dóretiliwshi bolǵanlıǵın bayqaymız.

Qosıq haqıyqatında da ilimpazdın kórsetip ótkenindey, Óteshtiń avtorlıǵında dóretilgen bolıp, «óziniń jalpı xarakteri jaǵınan Ótesh qosıqları menen

júdá únles, bir tiples shıǵarma ekenligi kórinip tur. Bul qosıqta shayırdóretiwshiliginiń derekleriniń biri sol gezlerdegi Shıǵıs tillerinde jazılǵan jazba derekler bolǵanı ayqın kózge túsedı» [10:97].

Qosıqtıń tili, súwretlew usılları hám kórkemlew quralları Shıǵıs jazba poeziyasınıń hám qaraqalpaq klassigi Ájiniyazdıń qosıqlarınıń kórkemlik dástúrlerine, eski qaraqalpaq ádebıy tiline oǵırı jaqın. Onda Závre degen qızdıń gózzal sırtqı portretin sóz benen salıw, giperbolalıq súwretlewler, teńewler bulardıń barlıǵı da Shıǵıs poeziyası ruwxınan kelip shıqqan.

Juwmaq. Solay etip, qaraqalpaq ádebıyatında quslar obrazınıń jasalıw evolyuciyası óziniń rawajlanıw jolın kúta erte zamanlardan basladı. Áyyemgi urıw-qáwimlik ǵámiyetten baslap insanlar tábiyat sırların meńgere

baslaǵan bolsa, keyin ala kórkem ádebıyattıń dáslepki kórinislerinen baslap xalıq awızeki dóretpelerinde, shıǵıs klassikalıq hám eski túrkiy jazba esteliklerinde haywanatlar hám quslar álemi de obrazlıq sıpatqa iye boldı. Bul keyin ala jıraw-shayırlar miyrası, XIX ásirdegi klassikalıq ádebıyatta jeterli dárejede qalıplesti. Eń tiykarǵısı kórkem obraz jasawdıń hár qıylı usılları arqalı quslar obrazı endi ele de keńrek qollanıldı. Rawajlanıwdıń bunday basqıshpa-basqısh kóp ásirlik jolın basıp ótiw arqalı quslar obrazı XX ásirdegi kórkem ádebıyatta, sonıń ishinde qaraqalpaq poeziyasında joqarı dárejeye kóterildi. Bul dáwirde qaraqalpaq ádebıyatında dúnya ádebıyatı tájiriybelerin dóretpeshiliginde qollana bilgen jazıwshı-shayırlar quslar obrazın jasawda óz sheberliklerin asırdı.

Ádebıyatlar

1. Абдуллаев О. Ўткир сўз қолмаса... Жаҳон адабиёти, 1997. №3. 98-104-б.
2. Қалимбетов Б. Әжинияздың лирикасы. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1981; Муртазаев А. Шайырдың мухаббаты. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1988; Байниязов Қ. Әжинияз шайыр мийрасларының ҳазирги изертлениў жағдайлары. //«Әмиўдәрә». №10-12. 1995.
3. Низаматдинов Ж. Бердақ ҳәм фольклор. Бердақ дүньясы. – Нөкис. 2008.
4. Әжинияз. Зийўар. Таңламалы шығармалар. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1988.
5. Жәримбетов Қ. Ашық Зийўар. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1998.
6. Оразымбетов Қ. Ҳазирги қарақалпақ лирикасында көркем формалардың эволюциясы ҳәм типологиясы. – Нөкис: «Билим». 2004.
7. Нурмухамедов М. Шығармаларының еки томлығы, 1-том. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1983.
8. Бердақ. Сайланды шығармалары. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 2004.
9. Пирназаров А. Бердақ шығармаларында қолланылған дәретіўшилиқ усыллар. – Нөкис: «Билим», 1998.
10. Хамийдов Х. Бердақ заманласының жаңа қосықлары. // Өз ИАҚҚБ. «Хабаршысы», 1991, №3.